

Skogsfinnarnas uppgång och fall

Kurs vid Mälardalens Högskola.

Falun HT 2009.

Även genomförd som studiecirkel i Los.

Projektarbete av Roland Jansson och Tommy Hallqvist

Projektarbete i kursen skogsfinnarna i Skandinavien

Skogsfinnarnas uppgång och fall.

Mälardalens Högskola, Falun 2009.

Inledning

Orsaken till att vi ville skriva som vi gjort är att vi ville visa att det är egentligen lite som sker i det stora men att det drabbar hårt på gräsrotsnivå. T.ex. så har Orsa Finnmark ändrats från en skattefri zon till en mycket stilla glesbygd. Kapitalförstöringen är omfattande. Fastigheter säljs till underpriser, detta beroende på att det är politiska beslut och inte marken i sig som ger värde. Vi har likt skogsfinnarna långt till allt och besluten är avlägset tagna.

Skälen att flytta

Under 1500-talet var det tidvis hårt för befolkningen i Savolax, det område de flesta skogsfinnarna bebodde. En växande lågadel i kungens tjänst som fogdar gjorde livet surt för befolkningen. Dessutom var det utskrivningar av knektar och allmänt missnöje. Då blev det ju lite enklare att fatta beslut att flytta västerut. Flyttar gör man ju normalt inte om det inte finns klara fördelar eller om man måste för sin egen och familjens säkerhet. Eftersom man var specialiserade på svedjebränning så blev de orörda skogarna i Sverige en lockande utväg för många.

Man tog sig med båt till exempelvis Gävle. Man tog sig in i landet en bit för att komma i kontakt med de stora skogarna. Sedan började sökandet efter en lämplig granmark för en svedja. Det blev förvisso ett slitsamt liv i början. Det tog ju några år med hårt arbete och en massa byggande innan man kunde starta skördandet av sitt arbete. Rutin började infinna sig så sakta. Men snart kom det fler skogsfinnar och det började bli trångt. Vissa stannade kvar och hävdade sin rätt medan andra lockades av nya vidder. Det blev en rörelse upp mot Hälsingland och Dalarna. Ännu så länge hade man som skogsfinne en gynnad position.

Skattebefrielse i upp till 6 år och rätt att ta land i besittning och få ett nedsättningsbrev för ett eget hemman.

Projektarbete i kursen skogsfinnarna i Skandinavien

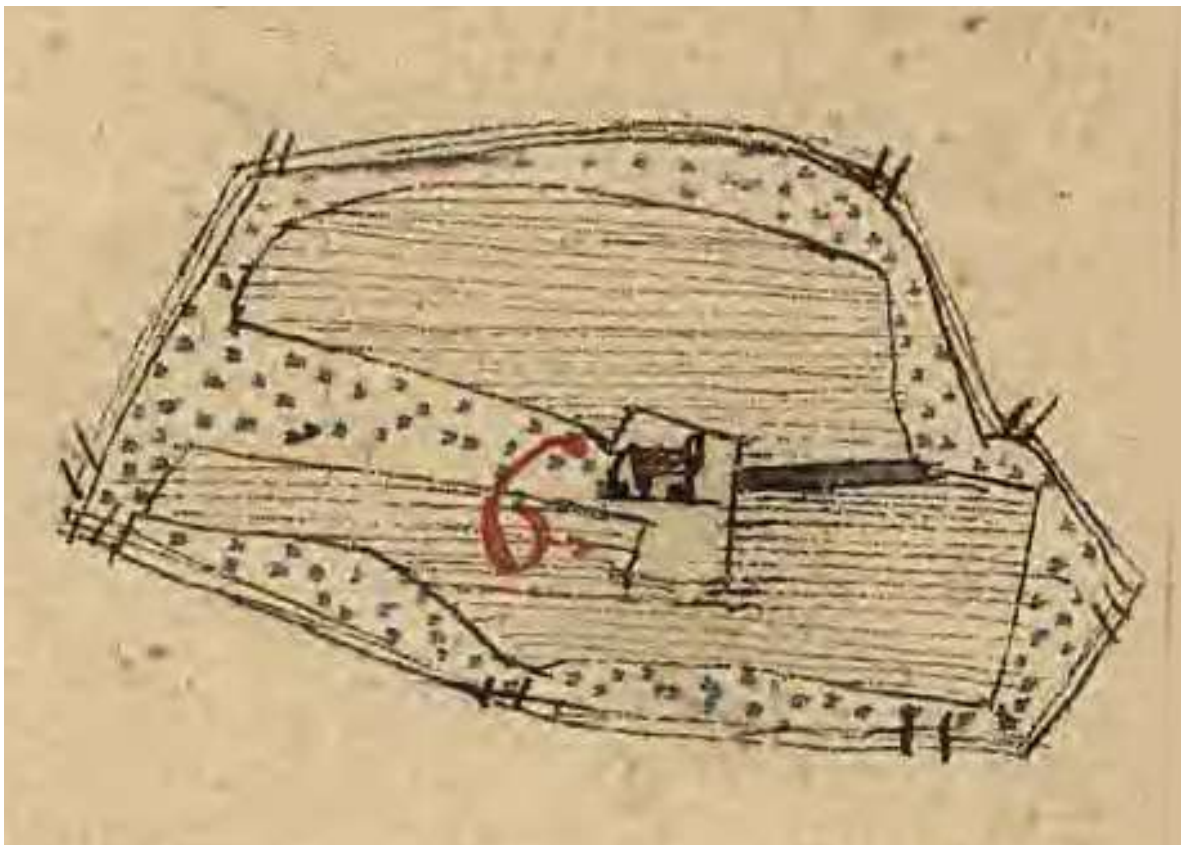
Skogsfinnarnas uppgång och fall.

Mälardalens Högskola, Falun 2009.

En betydande uppodling av våra utmarker ägde också rum i och med finnarnas inflyttningar från 1600-talets början. Los med dess många byar började då uppodlas. Den egentliga början skedde med inflyttningen av Savolaxfinnar, som år 1614, den 3 januari fick tillstånd att bebygga trakten kring Los-sjön. Det var finnen Bertil Persson som då fick Kungl. brev och tillstånd till att bebygga trakten:

*/.../ att denne brevvisare **B(ertil) Persson** haver varit här hos oss i all underdånighet ödmjukeligen begära att upptaga torpeställe upp (på) vår och kronans skog i Hälsingland uti Färila socken. /.../ (Avskrift från Wedin 2007, sid 235)*

Den 26 november 1618 tillerkändes finnen Anders Andersson att i Los anlägga ett torp.

Tresks karta 1639 över östra (södra) Los

Projektarbete i kursen skogsfinnarna i Skandinavien

Skogsfinnarnas uppgång och fall.

Mälardalens Högskola, Falun 2009.

Statens skuldsättning

Sverige hade blivit en stormakt, men resurserna räckte inte till för att skaffa fram pengar till trupper och tjänstemän, och därför måste staten sälja eller förpanta en stor del av rikets jord och skatteinkomster till adeln. Vid mitten av 1600-talet hade 600 adelsätter kommit att i olika former besitta två tredjedelar av rikets hemman. Det betydde att större delen av Sveriges bönder på ett eller annat sätt blev beroende av adliga godsägare.

(Åberg 1978 sid 217)

Men andra tider skulle komma. Bergsbruk och gruvor skulle bli gynnade i stället. Den nya överklassen var inte sena att utnyttja situationen. Man såg till att få så stora förmåner som möjligt. Falu koppargruva, Stora kopparberget, var naturligtvis prioriterade av centralmakten.

De nyrikas omättlighet

Falu gruva tyckte exempelvis att skogen runt gruvan förstördes av för mycket kashuggning. Så man fick området kring gruvan ”fridlyst”. 1752, inom 1,5 mils radie. För att sen 1754 bli enbart rätt för gruvan att använda skogen inom 1 mils radie.

(Forsslund 1936 sid 83)

Vid Gladhammars bruk var man inte nöjda, man ville ha tillgång till kronobönder som kunde utföra dagsverken åt bruket. Därtill ville man få ta ut resurser i form av livsmedel och ved från 4 närliggande gårdar i någon form av tvångsarrende.

(Elfström 2007 sid 73)

På Bergsmyndigheten tyckte man kraven var berättigade. Landshövdingen fick den 26/3 1640 per brev order att verkställa att bruket fick ett par hundra dagsverken. Sen tog det ytterligare 4 dagar innan frågan om de 4 gårdarna var avgjord.

Projektarbete i kursen skogsfinnarna i Skandinavien

Skogsfinnarnas uppgång och fall.

Mälardalens Högskola, Falun 2009.

Nu var i och för sig koltvånget en mycket löst och diffust skriven förordning. Den fastställde att man måste sälja sitt kol till ett visst bruk för ett av bruket bestämt, för det mesta mycket lågt pris. Däremot fanns det ingenting sagt om hur mycket kol man skulle bidra med, eller om man över huvud taget skulle sälja något kol till det angivna bruket.

När spannmålspriserna steg i en takt som inte stod i någon som helst proportion till kol- och dagsverkspriser blev följderna, att allmogens skulder drevs i höjden med samma takt som varorna. Och skulderna var naturligtvis till brukets handel. Man hade blivit proletariserade.

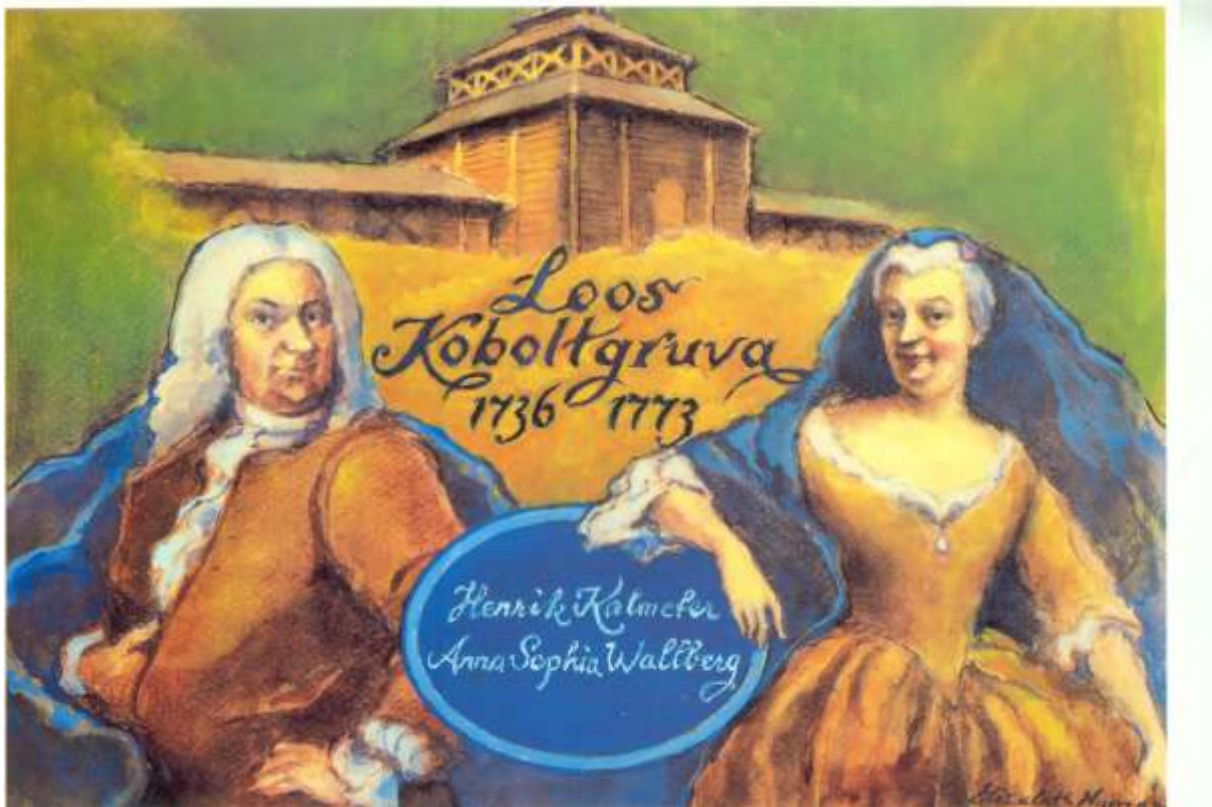
Men även en så pass liten gruva som den i Los hade maktens öra. Henrik Kalmeter, som grundade Los gruva och Koboltverket, fick efter rannsakingar 1738-42 makten över de skogsfinska hemmanen i Los. Kalmeter lyckades också att med vändande post få specialrabatt på tullavgiften på pottaska från Danzig och likaså monopol på kobolt.

Han var ensam om koboltbrytning men gavs rätt att köpa in all kobolt som skulle kunna brytas i landet. Koboltens betydelse var ju i den nya överklassens intresse. Det fanns ju många familjer som för statusens skull var tvungna att skaffa sig nytt porslin med familjevapnet, och då var det den koboltblå färgen som betydde allra mest.

Projektarbete i kursen skogsfinnarna i Skandinavien

Skogsfinnarnas uppgång och fall.

Mälardalens Högskola, Falun 2009.

Henrik Kalmeter och hans hustru Anna Sophia Wallberg.

Scannat vykort, efter original av Elisabeth Nyman, Los.

Historien går igen och igen

Inte långt före sin död 1750 lyckades Kalmeter trots stort motstånd få skogsfinnarna på knä. Men det blev en pyrrhusseger. Finnarna maskade och trots hot om avhysning och anskaffande av nytt folk så gick det hela i stöpet, det var ju inte så enkelt att skaffa fram nytt folk för att på usla villkor flytta ut i obygden. Den nya starka kraften Johan Zenius fick igenom ett uselt kontrakt 1751 men det gick inte som man tänkt sig och 1773 fick man lov att lägga ner driften vid gruvan. Detta innebar att man några år senare kunde återfå sina torp. Civil olydnad är ingenting nytt.

Projektarbete i kursen skogsfinnarna i Skandinavien

Skogsfinnarnas uppgång och fall.

Mälardalens Högskola, Falun 2009.

Summering

Visst lever vi i en föränderlig värld, men mycket av det basala är mycket konstant. Vi har inte nämnt något om de kriser som nu pågår trots att regeringar har utlovat mer pengar än vad man troligen har. Finansieringen i slutändan ordnar väl sig på något vis. Gissningsvis blir det väl fattigt folk som på något sätt får stå för fiolerna.

Men intet är som bekant nytt under solen. Staten och kapitalet har ännu en hel del projekt ihop. När t.ex. Volvo skulle bygga bilar i Uddevalla så dög förstås inte E-6 längre och en fast förbindelse över Öresund var viktig för att hålla leveranstiderna med delar från och till Holland. Att sedan Volvo såldes och fabriken försvann är en annan historia.

Det har i alla tider verkat ganska enkelt att få igenom sina krav om man har varit ”viktig” nog. När man sedan fått som man ville så fanns plötsligt ansvaret inte längre kvar. Slutnotan överfördes till andra, då som nu.

Projektarbete i kursen skogsfinnarna i Skandinavien
Skogsfinnarnas uppgång och fall.
Mälardalens Högskola, Falun 2009.

Litteraturlista

Berg, Valter: *Den svarta piskan*. Hagfors 1995.

Elfström, Erik: *Bergsbruket vid Gladhammar. En fyrahundraårig historia*. Västervik 2007
Falu Gruva och Stora Kopparbergs Bergslag.

Forsslund, Karl-Erik: *Med Dalälven från källorna till havet. Södra Dalarna. Del 3. Bok 5*.
Stockholm 1936.

Ljusnan. 5/12 1923. Från Henric Kalmeters kungarike

Ljusnan. 10/12 1923. Från Henric Kalmeters kungarike

Wedin, Maud (red): *Det skogsfinska kulturarvet*. Falun 2001.

Wedin, Maud: *Den skogsfinska kolonisationen i Norrland*. Falun 2007.

Åberg, Alf: *Vår svenska historia*. Stockholm 1978.

Otryckta källor

Diverse från pärmen Gammalt Gruvan Los. Historiedatabasen på biblioteket i Los.

Geometriska avritningar; Olof Tresk 1639. Lantmäteriverkets arkiv, Gävle.